

3. Офіційний вебпортал парламенту України. (2015). Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-18#Text> (дата звернення: 5.06.2024).
4. Rada.gov.ua. (2022). Картка законопроекту - Законотворчість. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40707> (дата звернення: 5.06.2024).
5. The American Chamber of Commerce in Ukraine. (2023). Ukraine to Introduce Outpatient Reimbursement of Medical Devices from Mid-2023. URL: <https://chamber.ua/news/ukraine-to-introduce-outpatient-reimbursement-of-medical-devices-from-mid-2023/> (дата звернення: 5.06.2024).
6. Пономарьова О.О. Забезпечення конфіденційності інформації про пацієнта, одержаної під час проведення клінічного випробування лікарського засобу. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2021. № 6. С. 143-150.
7. Головацький Н.Т. Інструменти діяльності публічної адміністрації у сфері обігу персональних даних. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С. 331-335.
8. Булеца С.Б., Менджул М.В., Калько А.І. Цифровізація права на медичну допомогу: порівняльний аспект. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С. 356-360.
9. Головацький Н.Т. Правове регулювання захисту персональних даних: GDPR та законодавство США, Канади й України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Вип. 85, ч. 2. С. 588-592.
10. Дідук А.Г. Правовий режим конфіденційної інформації: цивільно-правовий аспект. Харків, 2008. 243 с.

УДК 342.4

DOI: 10.32751/2617-5967-2024-03-11

Шатіло В. А.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету
ORCID ID: 0000-0003-3274-4744*

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню впливу ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні. Встановлено, що існують такі інструменти впливу ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні: 1) стимулювання зміни, скасування чи прийняття законодавства у відповідності до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та додаткових протоколів (доктринальний рівень); 2) сигналізування про недоліки існуючого законодавства у конкретних рішеннях (індивідуальний рівень); 3) винесення «пілотних рішень», пов'язаних із проблемою якості законодавства (системний рівень); 4) використання правових позицій ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для експертизи національного законодавства (експертний рівень).

Наведено типові проблеми, які призвели останніми роками до констатації порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і пов'язані зі сферою законодавства.

Зроблено висновок, що незважаючи на існуючі проблеми, пов'язані з виконанням рішень ЄСПЛ, дія практики ЄСПЛ все ж має суттєвий вплив на правотворчу діяльність в Україні, свідченням чого є такі результати діяльності компетентних суб'єктів: 1) суб'єкти законодавчої ініціативи офіційно декларують намагання врахувати правові позиції ЄСПЛ через розробку законопроектів та подання їх на розгляд Верховній Раді України; 2) Верховна Рада України точно відтворює правову позицію ЄСПЛ при внесенні змін до нормативно-правових актів; 3) законодавець частково враховує правову позицію ЄСПЛ та вносить зміни до нормативно-правового акта, не змінюючи його загальної концепції; 4) враховуючи правову позицію ЄСПЛ, Верховна Рада України приймає новий законодавчий акт.

Констатовано, що вплив ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні – це правові позиції ЄСПЛ, які спрямовані на прийняття нових, зміну або скасування окремих норм національного законодавства суб'єктами правотворчої діяльності. Практика ЄСПЛ має вагомe значення для з'ясування проблем правотворчості в сфері захисту прав і свобод людини в Україні та можливості розширення правотворчих функцій суб'єктів правотворчої діяльності. Тому побудова ефективної системи впровадження правових позицій ЄСПЛ є одним з пріоритетних завдань України у сфері правотворчої діяльності.

Ключові слова: правотворча діяльність, Європейський суд з прав людини, міжнародна організація, європейські норми, права людини, міжнародна правотворчість, правотворчий процес.

The article is devoted to the study of the influence of the ECHR on lawmaking activity in Ukraine. It has been established that there are the following instruments of influence of the ECHR on law-making activity in Ukraine: 1) stimulating the amendment, repeal or adoption of legislation in accordance with the requirements of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Additional Protocols (doctrinal level); 2) signaling the shortcomings of existing legislation in specific decisions (individual level); 3) issuing «pilot decisions» related to the problem of the quality of legislation (systemic level); 4) using the legal positions of the ECHR and the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms for the examination of national legislation (expert level).

Typical problems that have led in recent years to the finding of violations by Ukraine of the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and are related to the sphere of legislation are presented.

It is concluded that despite the existing problems associated with the implementation of ECHR decisions, the effect of ECHR practice still has a significant impact on law-making activity in Ukraine, as evidenced by the following results of the activities of competent entities: 1) entities of legislative initiative officially declare their efforts to take into account the legal positions of the ECHR by developing draft laws and submitting them for consideration by the Verkhovna Rada of Ukraine; 2) the Verkhovna Rada of Ukraine accurately reproduces the legal position of the ECHR when making amendments to regulatory legal acts; 3) the legislator partially takes into account the legal position of the ECHR and makes amendments to the regulatory legal act without changing its general concept; 4) taking into account the legal position of the ECHR, the Verkhovna

Rada of Ukraine adopts a new legislative act.

It is stated that the influence of the ECHR on law-making activity in Ukraine is the legal positions of the ECHR, which are aimed at the adoption of new, change or abolition of individual norms of national legislation by the subjects of law-making activity. The practice of the ECHR is of great importance for clarifying the problems of law-making in the field of protection of human rights and freedoms in Ukraine and the possibility of expanding the law-making functions of the subjects of law-making activity. Therefore, building an effective system for implementing the legal positions of the ECHR is one of the priority tasks of Ukraine in the field of law-making activity.

Key words: *law-making activity, European Court of Human Rights, international organization, european norms, human rights, international law-making, law-making process.*

Вступ. Правотворча діяльність є однією з неодмінних функцій сучасної держави. На реалізацію правотворчої функції України здійснює вплив не тільки національний, але і міжнародний фактор. Тому вагому роль у правотворчому процесі України відіграють міжнародні організації, серед яких особливе місце посідає Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), рішення якого є обов’язковими для виконання Україною [1]. У зв’язку з цим важливого значення набуває з’ясування впливу діяльності ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні.

Метою статті є з’ясування впливу діяльності Європейського суду з прав людини на правотворчу діяльність в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети, поставленої у роботі, було застосовано комплекс методів наукового пізнання, серед яких слід виділити діалектичний, системний, функціональний, формально-юридичний, метод аналізу, метод узагальнення.

Результати дослідження. ЄСПЛ було утворено для забезпечення дотримання державами-учасницями зобов’язань відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Після ратифікації Україною цієї Конвенції та протоколів до неї [3] юрисдикція ЄСПЛ розповсюджена щодо прав і свобод людини, передбачених у цих міжнародно-правових документах, на територію України. Визнання юрисдикції ЄСПЛ означає, що діяльність і рішення суб’єктів владних повноважень не повинні суперечити положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Варто відмітити, що рішення ЄСПЛ можуть містити не тільки врахування судом обставин, викладених у скарзі, а й дії щодо інших вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод за межами скарги. Одним із наслідків ухваленого ЄСПЛ рішення може бути внесення змін до національного законодавства. Тому рішення ЄСПЛ впливають не тільки на формування європейських стандартів захисту прав людини, але і на правотворчу діяльність в Україні. З цього приводу В.М. Тертишник відмічає, що практика ЄСПЛ є не тільки європейськими правовими стандартами, але й наповнює правову систему України цілісними й важливими принципами, дефініціями, гарантіями, нормами, які мають гармонізувати національне право і правосвідомість, унормувати наявні прогалини законодавчого регулювання [4, с. 8].

Рішення ЄСПЛ є одним спеціальних правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на правотворчу діяльність в Україні. Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено заходи загального характеру, які спрямовані на усунення зазначеної в рішенні ЄСПЛ системної проблеми та її першопричини, зокрема: внесення змін до чинного законодавства та

практики його застосування, внесення змін до адміністративної практики, забезпечення юридичної експертизи законопроектів. Щокварталу Орган представництва готує та надсилає до Кабінету Міністрів України подання щодо вжиття заходів загального характеру. Одночасно з поданням Орган представництва готує та надсилає до Апарату Верховної Ради України пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів. Центральні органи виконавчої влади забезпечують в межах своєї компетенції видання відомчих актів на виконання заходів загального характеру та вносять до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо прийняття нових, скасування чинних нормативно-правових актів або внесення до них змін. Кабінет Міністрів України видає в межах своєї компетенції акти на виконання заходів загального характеру та вносить у порядку законодавчої ініціативи до Верховної Ради України законопроекти щодо прийняття нових, скасування чинних законів або внесення до них змін. Крім цього, Орган представництва має здійснювати експертизу та перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці ЄСПЛ [1]. Ці положення зобов'язують Україну реформувати чинне законодавство відповідно до практики ЄСПЛ.

Вплив практики ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні може мати наслідком видання нових норм національного права або зміну окремих норм національного права, або скасування окремих норм національного права. Зоною відповідальності України є імплементація у національне законодавство міжнародних стандартів прав людини, механізм їх реалізації та своєчасні і ефективні засоби захисту. По суті має відбутися не механічна комплікація, а правова дифузія норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, норм конституційного, іншого галузевого національного права та судової практики ЄСПЛ. Вади цього процесу стають причиною «вироку» державі-відповідачу у конкретному кейсі. Загалом існують такі інструменти впливу ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні: 1) стимулювання зміни, скасування чи прийняття законодавства у відповідності до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та додаткових протоколів (доктринальний рівень); 2) сигналізування про недоліки існуючого законодавства у конкретних рішеннях (індивідуальний рівень); 3) винесення «пілотних рішень», пов'язаних із проблемою якості законодавства (системний рівень); 4) використання правових позицій ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для експертизи національного законодавства (експертний рівень) [5, с. 238-239].

До типових проблем, які призвели останніми роками до констатації порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і пов'язані зі сферою законодавства, слід віднести такі: відсутність передбаченого законодавством ефективного механізму юридичного захисту у зв'язку зі скаргами на ненадання належної медичної допомоги, неналежні умови тримання під вартою, надмірну тривалість провадження; недоліки законодавства, які призводять до незаконного втручання у право на мирне володіння майном; недоліки законодавства, внаслідок чого непропорційність стягнення вчиненому правопорушенню призвела до порушення справедливого балансу між загальним суспільним інтересом та захистом права власності приватних осіб; відсутність закріпленого у законодавстві права засуджених до довічного позбавлення волі осіб на пом'якшення покарання або звільнення від його відбування; декларативний підхід до зміни або прийняття нових нормативно-правових актів; ухвалення Верховною Радою України лише частини необхідних законодавчих актів на виконання

першої пілотної постанови ЄСПЛ проти України, що суттєво не вплинуло на загальну негативну ситуацію, пов'язану з виконанням рішень національних судових органів; наявність в законодавчих актах нормативно-правових приписів, що по-різному і без достатнього ступеня конкретизації визначають роль практики ЄСПЛ в діяльності судових і правоохоронних органів України; відсутність на законодавчому рівні юридичного механізму притягнення до відповідальності осіб, дії та рішення яких призвели до порушення конвенційних прав і свобод; ухвалення на виконання постанов ЄСПЛ законодавчого акта, що мав на меті відновлення правового статусу лише конкретних адресатів; повне або часткове ігнорування правових позицій ЄСПЛ, який у своїх постановках неодноразово наголошував на необхідності прийняття конкретних законодавчих актів на національному рівні [5, с. 238; 6, с. 24-25].

Незважаючи на існуючі проблеми, пов'язані з виконанням рішень ЄСПЛ, дія практики ЄСПЛ все ж має суттєвий вплив на правотворчу діяльність в Україні, свідченням чого є такі результати діяльності компетентних суб'єктів: 1) суб'єкти законодавчої ініціативи офіційно декларують намагання врахувати правові позиції ЄСПЛ через розробку законопроектів та подання їх на розгляд Верховній Раді України; 2) Верховна Рада України точно відтворює правову позицію ЄСПЛ при внесенні змін до нормативно-правових актів; 3) законодавець частково враховує правову позицію ЄСПЛ та вносить зміни до нормативно-правового акта, не змінюючи його загальної концепції; 4) враховуючи правову позицію ЄСПЛ, Верховна Рада України приймає новий законодавчий акт [6, с. 24-25; 7, с. 11].

Прикладами виконання рішень ЄСПЛ можна навести справи «Волохи проти України», «Гурепка проти України», «Беляєв та Дігтяр проти України». У справі «Волохи проти України» ЄСПЛ встановлено порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з арештом кореспонденції заявників [8]. Зауваження ЄСПЛ певним чином були враховані законодавцем при прийнятті нового Кримінального процесуального кодексу України, однак питання щодо гарантій при застосуванні заходів спостереження в повній мірі так і не були вирішені [7, с. 9]. У справі «Гурепка проти України» ЄСПЛ зазначено, що процедура перегляду рішень, передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, може бути ініційована лише прокурором або за рішенням голови суду вищої інстанції. Враховуючи, що ця процедура не могла бути здійснена стороною провадження та не залежала від його або її волі та аргументів, ЄСПЛ вважає, що така процедура не була достатньо ефективним засобом для цілей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9]. Така правова позиція ЄСПЛ не залишилася без уваги законодавчого органу, і відповідним законодавчим актом було запроваджено другий рівень юрисдикції у справах про адміністративні правопорушення шляхом внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення [7, с. 9]. У справі «Беляєв та Дігтяр проти України» ЄСПЛ вказав на порушення стосовно розгляду скарг на умови перебування людей в слідчих ізоляторах України [10]. У зв'язку з цим було прийнято закон, який змінив ч. 5 ст. 75 Кримінального кодексу України, що визначає порядок зарахування строку тримання під вартою до винесення судового вироку до строку відбування покарання [11].

Завдяки приписам Європейського суду з прав людини у Кримінальному процесуальному кодексі України (згідно ч. 2 ст. 8 принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ, згідно ч. 5 ст.

9 кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ) [12], Кодексі адміністративного судочинства України (згідно ч. 2 ст. 6 суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ) [13], Цивільному процесуальному кодексі України (згідно ч. 4 ст. 10 суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику ЄСПЛ як джерело права) [14], Господарському процесуальному кодексі України (згідно ч. 4 ст. 11 суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику ЄСПЛ як джерело права) [15], Законі України «Про Національну поліцію» (згідно ч. 2 ст. 6 принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ) [16] прийняті норми, які зобов'язують органи публічної влади враховувати практику ЄСПЛ.

З урахуванням практики ЄСПЛ було прийнято Закон України «Про реабілітацію осіб на виконання рішень Європейського суду з прав людини» [17]. Це свідчить про впровадження європейських стандартів у сфері захисту прав людини та суттєвий вплив ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні.

Висновки. ЄСПЛ є дієвим інститутом гарантій захисту прав і свобод людини на європейському просторі, який впливає на розвиток правотворчості всіх держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї з метою вдосконалення норм національного права, зміцнення законності та запобігання правового нігілізму. Вплив ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні – це правові позиції ЄСПЛ, які спрямовані на прийняття нових, зміну або скасування окремих норм національного законодавства суб'єктами правотворчої діяльності. Удосконалення законодавства у сфері захисту прав і свобод людини в Україні на підставі правових позицій ЄСПЛ є одним із чинників, завдяки яким мінімізуються порушення прав і свобод людини, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї. Практика ЄСПЛ має вагоме значення для з'ясування проблем правотворчості в сфері захисту прав і свобод людини в Україні та можливості розширення правотворчих функцій суб'єктів правотворчої діяльності. Тому побудова ефективної системи впровадження правових позицій ЄСПЛ є одним з пріоритетних завдань України у сфері правотворчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 11.07.2024).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.07.2024).
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.07.2024).
4. Тертишник В.М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального

права України. *Правова позиція*. 2016. № 1 (16). С. 7–13.

5. Дуфенюк О. Вплив ЄСПЛ на формування наднаціональної та національної парадигми прав людини (Український контекст). *Ideology and politics journal*. 2021. № 1 (17). С. 232–250.

6. Завгородній В.А. Практика Європейського суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Дніпро, 2021. 42 с.

7. Завгородній В.А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на законодавство України. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 12. С. 8–12.

8. Справа «Волохи проти України»: Рішення ЄСПЛ від 2 листопада 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138#Text (дата звернення: 11.07.2024).

9. Справа «Гурепка проти України»: Рішення ЄСПЛ від 6 вересня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_437#Text (дата звернення: 11.07.2024).

10. Справа «Беляєв та Дігтяр проти України»: Рішення ЄСПЛ від 16 травня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_938#Text (дата звернення: 11.07.2024).

11. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання: Закон України 26 листопада 2015 року № 838-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-19#Text> (дата звернення: 11.12.2024).

12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> (дата звернення: 11.07.2024).

13. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 11.07.2024).

14. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 11.07.2024).

15. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#top> (дата звернення: 11.07.2024).

16. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 11.07.2024).

17. Про реабілітацію осіб на виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 28 лютого 2014 року № 839-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/839-VII#Text> (дата звернення: 11.07.2024).